

*Л. І. Доўнар,
кандыдат педагагічных навук*

КНИГА І МОВА: СУТНАСНАЕ ПРЫЗНАЧЭННЕ Ў КУЛЬТУРЫ І АДУКАЦЫІ

Названая тэма – глыбокага і шматаспектнага навуковага даследавання. Мэта дадзенага артыкула – звярнуць увагу на ўзаемазалежнасць кожнай з’явы, што ў’яўляе адпаведную сістэму, якая сёння пад уплывам як знешніх, так і ўнутраных фактараў знаходзіцца ў крызісным стане.

Тыя ж спробы вырашэння пытанняў, якія робяцца ўладай у галіне культуры (Дзяржаўная праграма «Культура Беларусі» на 2011–2015 гады) ці ў галіне адукацыі (Кодекс Рэспублікі Беларусь аб адукацыі), на наш погляд, не закранаюць сутнасці, абмінаючы галоўнае – вырашэнне праблемы развіцця і выкарыстання беларускай мовы – асновы нацыянальнай і культурнай ідэнтычнасці; нацыянальна-культурных асноў адукацыйнай палітыкі, беларускамоўнай адукацыі.

Сёння ў галіне адукацыі распрацоўваюцца новыя стратэгіі і канцэпцыі, заснаваныя на дзейным і асобасным падыходзе. Так, расійскі Навукова-даследчы інстытут інавацыйных стратэгий развіцця агульнай адукацыі (НИИ инновационных стратегий развития общего образования) распрацаваў «Стратэгію развіцця московскага агульнага адукацыі да 2030 года» [8]. Разглядаючы новыя функцыі адукацыі, аўтары «Стратэгіі...» адзначаюць галоўныя змены, якія павінны адбыцца ў трансфармацыі прафесій, – гэта «антрапалагізацыя» (ачалавечванне) і «персаналізацыя» (набыццё асобнага сэнсу) [5].

Цікава, што адной з важнейшых задач адукацыі, якая рэалізуецца праз фарміраванне здольнасцей і кампетэнцый, вызначаецца «забеспячэнне культуры чытання тэкстаў», бо, як слушна заўважана, менавіта чытанне развівае здольнасць разумення, патрабуе высокай актыўнасці свядомасці, звязанай з зараджэннем і дынамікай вобразаў, што не павінна быць страчаным пад уздзеяннем камп’ютарных тэхналогій [12].

Неабходна таксама звярнуць увагу і на тое, што сярод новых сацыякультурных функцый адукацыі замацавана і такая, як «формирование российской идентичности», якая разглядаецца таксама як інавацыйная задача педагагічнай супольнасці, звязаная з яе здольнасцю забяспечыць культурную спадчыннасць у

дэмакратычным, мультыкультурным і шматнацыянальным соцыуме [11].

Прыведзеныя прыклады паказваюць не толькі пэўныя змены ў педагагічнай парадыгме, накіраваныя на мыслядзейнасную практыку, але і пацвярджаюць яе асновы, звязаныя з чытаннем – кнігай (традыцыйнай ці электроннай), з нацыянальнай ідэнтычнасцю – культурай і мовай.

Паводле аднаго з апошніх сацыялагічных апытанняў, праведзенага сярод моладзі ў Беларусі, «не чытаю наогул» адказалі амаль 80% апытаных; «на якой мове чытаеце літаратуру», адказалі «на рускай» 82% і толькі 13,8% чытаюць літаратуру па-беларуску [7].

У 2010 г. выдавецтвы розных формаў уласнасці Беларусі выдалі 11 040 найменняў кніг і брашур агульным накладам 43,14 млн асобнікаў. З іх па-беларуску выйшла 951 кніга і брашура накладам 4 млн асобнікаў, што ў параўнанні з папярэднім годам менш па назвах на 12,3%, па накладзе – на 24%. Паводле статыстыкі Міністэрства інфармацыі, беларускамоўная літаратура займае 8,6% у агульнай колькасці выпушчанай у краіне выдавецкай прадукцыі і 9,3% у яе агульным накладзе. Сёлета, як паведамляе Нацыянальная кніжная палата Беларусі, наклад беларускіх выданняў скараціўся на 17%, а сярэдні іх кошт павялічыўся ўтрая.

Першы намеснік міністра інфармацыі Лілія Ананіч 29 жніўня 2011 г. на прэс-канферэнцыі ў Мінску заявіла, што «белорусскоязычных книг в нашей стране должно издаваться не менее 50%, а может, и больше. Значит, мы мало работаем над пропагандой белорусского языка, издатели не заинтересованы в издании белорусскоязычных книг» [4]. Доля беларускамоўнай літаратуры ў кнігарнях складае 5%. І, як адзначаюць кнігагандляры, істотна палепшыць сітуацыю можа толькі дзяржава.

Як паведамляе ў сваім звароце ГА «Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны», «на пачатак 2010 навучальнага года толькі 18% школьнікаў змаглі пачаць навучанне па-беларуску, а таксама не прымаюцца захады па стварэнні ўмоў для навучання ў вышэйшых навучальных установах на мове карэннага этнасу» [10].

Пытанні беларускай мовы абмяркоўваюцца на старонках перыядычных выданняў. Напрыклад, газета «Звязда» апублікавала слушныя выказванні члена-карэспандэнта НАН Беларусі, доктара філалагічных навук Аляксандра Лукашанца, якія ён падаў у выглядзе пяці тэзісаў пра сучасны стан беларускай мовы (19 лютага 2011 г. № 4 (120), адзначаючы, што сярод 3,5 тысяч моў свету не больш за 400 з'яўляюцца высокаразвітымі літаратурнымі

пісьмовымі мовамі, беларуская мова ўваходзіць у першую сотню гэтых моў, а асноўнымі сферамі, дзе павінна выкарыстоўвацца, ужывацца і прапагандавацца беларуская літаратурная мова, павінны стаць сфера навучання, афіцыйная дзяржаўная дзейнасць, сродкі масавай інфармацыі. «Беларуская мова павінна стаць адным з найбольш важных фактараў яднання беларускага грамадства, стаць сімвалам» [6].

У часопісе «Дзеяслоў» у артыкуле «Захаваць сваё нацыянальнае «Я» Алесь Акуліч дае агляд кніжных выданняў на беларускай мове, апублікаваных у Беларусі ў 2002–2003 гг., аўтарамі якіх з’яўляюцца прэзідэнты Казахстана, Кіргізіі, Туркменіі. Кожны з іх звяртаецца і адзначае ролю і важнасць для нацыі роднай мовы. Напрыклад: «Ня можа быць скансалідаванай нацыі пры адсутнасці базавага элемента кансалідацыі – мовы» (Н. Назарбаеў), «Нацыя, як і чалавек, мае плоць, сэрца і розум. Яе плоць – нацыянальная культура, яе сэрца – мова і музыка, яе розум – сьвядомасць і філасофія народа» (С. Ніязаў) [1].

Як сведчыць энцыклапедыя «Беларуская мова», мова – найістотнейшая адзнака нацыі, а пачуццё адзінства мовы – адзін з асноўных кампанентаў нацыянальнай свядомасці [9]. Адзнака высокай культуры народа – гэта клопат аб развіцці і пашырэнні роднай мовы побач з павагай да іншых моў, а для кожнага беларуса – гэта яшчэ і абавязак, як і для кожнага педагога!

У аснове метадалогіі распрацоўкі канцэпцыі ўдасканалення адукацыйных рэсурсаў (асабліва ў галіне гуманітарных дысцыплін) ляжыць агульнае паняцце памяці як пэўнага сацыякультурнага механізма работы з мінулым. А памяць фарміруецца праз веды – кнігу. Таму і галоўнейшай мэтай у адукацыйна-выхаваўчым працэсе з’яўляецца сцвярджэнне сваёй уласнай ідэнтычнасці [2]. Напрыклад, гісторык, які піша гісторыю, заўсёды рыхтуе будучае і гэтым уздзейнічае на свядомасць. Вучэбная кніга – гэта і ёсць інструмент фарміравання пэўнай свядомасці. Падобная праца не з’яўляецца абстрактнай ці адвольнай, яна задаецца мэтамі і інтэнцыямі суб’екта, гэта значыць прадугледжвае пэўнае канструяванне сэнсу праз веды, знакі, праблемы, задачы, катэгорыі, паняцці і інш., пададзеныя на роднай мове як асноўным інструменце пазнання, а цалкам – мыслення, арганічнай часткі свядомасці, нацыянальнай і культурнай ідэнтычнасці. Захаваўшы сутнаснага прызначэння нацыянальнай кнігі і мовы як важнейшых кампанентаў культуры і адукацыі, дазволіць і паспрыяе развіццю

мыслядзейнаснай практыкі адукацыі востра запатрабаванай у сучасным грамадстве.

1. Акуліч, А. Захаваць сваё нацыянальнае «Я» / А. Акуліч // Дзеяслоў. – URL: <http://www.dziejaslou.by/inter/dzeja/dzeja.nsf/htmlpage/akul10?OpenDocument>.

2. Довнар, Л. И. Книжная культура Беларуси : концептуальные основы и пути реализации научного проекта Белорусского государственного университета культуры и искусств / Л. И. Довнар, Т. А. Самойлюк // Книга – источник культуры. Проблемы и методы исследования : материалы Междунар. науч. конф. (Минск, 25–27 нояб. 2008 г.). – М. ; Минск, 2008. – С. 123–131.

3. Кодекс Республики Беларусь об образовании. – Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2011. – 400 с.

4. Лилия Ананич : теперь очень хорошо покупается белорусскоязычная книга – URL: http://naviny.by/rubrics/society/2011/08/29/ic_news_116_375146.

5. Новые функции образования // Стратегия развития московского образования до 2030 года / НИИ инновационных стратегий развития общего образования. – URL: <http://nii.smdp.ru/strategiya>.

6. 5 тэзісаў пра сучасны стан беларускай мовы / Вольга Чайкоўская // Звезда. – 2011. – 19 лютага, № 4 (120).

7. Сацапытанне : 70% не ведаюць ніводнага сучаснага пісьменніка // Наша ніва. – URL: <http://nn.by/?c=ar&i=64803>.

8. Стратегия развития московского образования до 2030 года / НИИ инновационных стратегий развития общего образования. – URL: <http://nii.smdp.ru/strategiya>.

9. Супрун, А. Я. Мова / А. Я. Супрун // Беларуская мова : энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 352–354.

10. ТБМ патрабуе вярнуць беларускую мову ва ўстановы адукацыі. – URL: <http://bchd.info/index.php?newsid=3281>.

11. Формирование российской идентичности. Как достичь того, чтобы выпускник московской школы, зная 2–3 иностранных языка, был открыт миру, но хотел жить в России? // Стратегия развития московского образования до 2030 года / НИИ инновационных стратегий развития общего образования. – URL: <http://nii.smdp.ru/strategiya/53-strategy>.

12. Формирование способностей и компетенций // Стратегия развития московского образования до 2030 года / НИИ инновационных стратегий развития общего образования. – URL: <http://nii.smdp.ru/strategiya>.